

likvidáltak.” Peter is a Goli otokra került, oda, ahol senki számára sem virradt meg a hajnal, minthogy a regény végig a címbe foglalt hajnali sötétség bűvkörében mozog. S mindaz, ami történt, mondja a regényíró, az ideológusok szerint „történelmi fordulat a szocialista kapcsolatok fejlődésében”, „akna a blokkpolitika erődrendszerében”, állítják a politikai vezetők, „ideológiai manipuláció”, vallják a stratégiák, s „az erőszak járványának” mondják a szociológusok.

Így lett több sír, mint virág – vallja a ballada írója. Mentség-e, hogy például Kovač felügyelő, Peter egykori vállalatja utólag kimondja: „A forradalmat védtük, de jobban kikészültünk, mint a fronton.” Aligha. Annál kevésbé, mert a felügyelő számára Peter csak egyszerűen „ült”, s e tényt úgy konstatálja, mintha csak szerencsétlen véletlenről lett volna szó.

A szerencsétlen lány az élettől menekült, azt a látszatot keltve, mintha erőszak áldozata lenne, pedig érintetlenségét állapítják meg, körmei alatt ott arcának bőrszövetmintája is. Peter pedig örökre megnyomortva kerül vissza az életbe. De mindkét eset meggyőzően bizonyítja azt az írói tézist, miszerint itt minden, aminek forognia kellene, csikorog, minden, aminek szilárdan kellene állnia, inog.

BORDÁS Győző

PÁRHUZAMOS LÉT

Szélén az országútnak. Csehszlovákiai magyar költők 1919–1989. Széphalom Könyvműhely, Regio Könyvek I., Budapest, 1990

Egy új kiadói vállalkozás és egy új könyvsorozat figyelemre méltó kiadványa látott nemrégiben napvilágot. Önmagában is hiánypótló. Ugyanakkor – tudomásom szerint – az első gyűjtemény, amely arra vállalkozik, hogy egy kisebbségbe kényszerült irodalom líráját összefogja az első világháború befejezésétől napjainkig. A hasonló jellegű válogatások csak 1945-től datálódnak.

Megmérettetés, körkép, „felmutatás és kísérlet” egyszerre a *Szélén az országútnak*, miként Tóth László fogalmaz az utószóban, leszögezve, hogy van kisebbségi, illetőleg, sajátosan kisebbségi magyar, ezen belül pedig csehszlovákiai magyar psziché, ami kétségtelenül kitűnik a kötetből is. Itt olvashatjuk Görömbei András szavait: „A kisebbségi-nemzetiségi irodalmaknak alapvető közös vonásuk az, hogy nyelvükkel, kultúrájukkal, régebbi történelmi hagyományukkal s részben érzelmi kapcsolatukkal a magyar nemzeti tudathoz kötődnek, viszont létezésük állami, anyagi és részben kulturális keretét is hazájuk, az állam, amelyben élnek, határozza meg.” A fentiekből kiindulva, nem véletlenül találkozunk az egyes alkotások között önmagukért beszélő párhuzamokkal, tartalmi és formai megfelelésekkel: milyen hasonlóak a gondok, mennyire ismerősen cseng olykor még a megfogalmazás is, a gyakorta virágnyelvbe kényszerült fájdalom, melynek olvasata egy párhuzamos létben a legautentikusabb.

Itt van mindjárt a válogatás keretétől szolgáló indító és záróvers. Ölvédi László írja 1919-ben Érsekújváron: „Miben reméljünk? Tenházánkban tán, / Aki elhagyott gyá-

ván, mostohán?” Majd erre rimel Barak László *Hazakép* című verse 1989-ben: „Hazátlan vagy hát / egy létező hazában./ Hazádban, / amit egyre valószínűtlenebb / saját képedre teremtened: / a részt osztani egészre.”

A hetvenéves csehszlovákiai magyar költészet máig legterjedelmesebb összefoglalását tartjuk a kezünkben, amely mintegy négyszáz oldalon kísérli meg bemutatni ezt a sokszínű, sok megpróbáltatást túlélt költészetet. A válogató, Tóth László arra törekedett, hogy a műfajt a maga metamorfózisában, állandó változásában mutassa be, ezért kaptak helyet a részben már határesetnek számító alkotások is, mint pl. Juhász R. József *Mai magyar nyelvtana*, amely grammatikai szatíráként is olvasható, vagy Tözsér Árpád vizuális költészete.

Kövesdi László *Tájkép csata után* című versében írja 1945-ben, hogy „Döglött tankoknak büze szállong”, aztán 1968-ban Bárczi István kitűnő versében ismét „döng a föld” (*Beteg fecskék*).

Megint csak a párhuzamos lét jut eszünkbe a *Deportálásról*, szerzője ismeretlen, a keletkezés pontos időpontja úgyszintén. A tartalmából és a kötetbeli besorolásából azonban kiderül, hogy a „felszabadulás” után vagyunk. Balladás, epikus versbeszédben értesülünk a történetről. A vers a maga naiv egyszerűségében is döbbenetes. Eddig nem tudtunk, vagy csak nem akartunk tudni róla, hogy létezik ilyen líra. Hogy ez „szépirodalom-e”, azt döntse el a későbbi utókor. Hasonló jellegű szövegre nálunk is akad (egyelőre szintén anonim) példa, amely a bezdáni eseményeket meséli el, a Napló egyik számában olvashattuk.

További párhuzamokat találhatunk más „kisebbségi magyar” irodalmak felé tekintve is. Tóth László *Alkony* című verse, teljes terjedelmében idézem: „A föld isten kifordult félszeme. / Az árva üreg a láthatár legszélén, nézd, / mintha vérzene.” Csiki László *Titkos fegyverek* című regényében visszhangzik: „Kék lehetett az Isten szeme, mielőtt a világba kifolyt.”

A *Szélén az országútnak* elődjének tekinthetjük az 1979-es *Jelenlét* című antológiát, amely a csehszlovákiai magyar líra második világháború utáni fejlődéséről ad számot. Természetesen vannak megkerülhetetlen alkotások, melyeket mindkét válogatás felvesz, pl. Dénes György: *Tiszta volt a szegénységünk*, Kulcsár Ferenc: *Nyílt levél és Az idő hallgatása*, Zs. Nagy Lajos: *A kert és Isapur panasza*. A meglepő inkább az, hogy éppen az eltérő koncepció miatt, kicsi az átfedés ugyanarra a három évtizedre vonatkozóan.

Az új versgyűjtemény a teljességre törekvést eleve tagadva ugyan, mégiscsak arra vállalkozik, hogy a csehszlovákiai magyar líra gyökereit kutassa, az életművekből egy meghatározott koncepció szerint emeljen ki verseket. A kiindulási pont a már említett „psziché”, tehát mindig a belső tükör, a kisebbségi lét gyakran elfojtott világa és erendődő problematikussága. Erre a gondolatsorra fűzi fel a válogatás a legértékesebbnek ítélt „versszemeket”.